

наукових праць за матеріалами конференції. Тернопіль. 2016. С. 161–163. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/7773/1/mv4.pdf>.

9. Попович А. Соціальна робота як об'єкт іміджу. Науковий вісник УжНУ. Педагогіка. Соціальна робота. Випуск 29. Ужгород. 2013. С. 167–170. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/413/1/СОЦІАЛЬНА%20РОБОТА%20ЯК%20ОБ'ЄКТ%20ІМІДЖУ.pdf>.

10. Профессиональный имидж и престиж социальной работы: монография / М. Певная, Ю. Вишневский, Я. Дидковская, Н. Качайнова;

под ред. Ю. Вишневского. Екатеринбург: УрФУ, 2011. 184 с.

11. Олексенко В. Формування професійного іміджу сучасного вчителя. Проблеми освіти. 2015. Вип. 84. С. 258–263. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/742/1/Формування%20професійного%20іміджу.pdf>.

12. Почепцов Г. Профессия: имиджмейкер. 2-е изд., испр. и доп. К.: ИМСО МО Украины, НВФ «Студентр», 2008. 256 с.

13. Шепель В. Имиджеология: секреты личного обаяния. Минск: Феникс, 2005. 472 с.

УДК 364.4-053.2-056.26

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВА РИСА МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ПРОЦЕСІ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Підвальна Ю.В., к. пед. н.,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті розкриті поняття толерантності соціального працівника до інклюзивного навчання дітей із особливими освітніми потребами. Виділені основні функції та рівні толерантності, які визначають міру особистісного сприйняття педагогами та здоровими дітьми інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інтеграція, толерантність, діти з освітніми особливими потребами, соціальний працівник, психофізичний розвиток.

В статье раскрыты понятия толерантности социального работника к инклюзивному обучению детей с особыми образовательными потребностями. Выделены основные функции и уровни толерантности, которые определяют степень личностного восприятия педагогами и здоровыми детьми инклюзивного обучения детей с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: инклюзивное образование, интеграция, толерантность, дети с особыми образовательными потребностями, социальный работник, психофизическое развитие.

Pidvalna Yu.V. THE TOLERANCE AS IMPORTANT PROFESSIONAL STREAK OF FUTURE SOCIAL WORKER DURING THE WORK WITH CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

The article reveals the concepts of the tolerance of the social worker to the inclusive education of children with special educational needs. The main functions and levels of tolerance are determined, which determine the degree of personal perception by teachers and healthy children of inclusive education of children with special educational needs.

Key words: inclusive education, integration, tolerance, children with the educational special necessities, development worker, psychophysical development.

Постановка проблеми. Професія соціального працівника передбачає втручання соціальної роботи у відносини людей із їх оточенням, що сприяє позитивним соціальним змінам, вирішенню проблем у відносинах між людьми, мобілізації їх особистісного потенціалу. Місія соціальної роботи полягає в тому, щоб кожна людина була в змозі реалізувати свій потенціал, вести повне, насичене життя, а також відвернути дисфункції соціальних відносин [9].

Під професійно важливими розуміємо особистісні якості, що сприяють успішному

оволодінню превентивною діяльністю й позитивно впливають на її результативність. Сучасний соціальний працівник має володіти комплексом особистісних якостей, що забезпечують ефективно виконання актуальних професійних завдань. Такою важливою якістю вважаємо толерантне ставлення до інших людей. Набувши її, майбутній соціальний працівник зможе визначити оптимальну стратегію соціально адекватної превентивної поведінки, що дозволить уникати конфліктних ситуацій між різними категоріями клієнтів. Під толерантністю ро-

зуміємо одну з норм поведінки людини, що набуває все більшого визнання в сучасному світі, викликає певний інтерес до визначення сутності цього поняття, винайдення ефективних форм і методів виховання толерантної особистості. Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці, зокрема В. Бондар, А. Колупаєва, І. Іванова, О. Столяренко, А. Шевчук, О. Савченко, Д. Шульженко, К. Островська та інші, присвячують свої праці дослідженням проблеми залучення дітей з особливими потребами до навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, їх реабілітації та соціалізації до суспільних норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогічній науці різні аспекти професійної підготовки майбутніх спеціалістів соціальної сфери вивчалися І. Зверевою, А. Капською, Г. Лактіоною, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченко й ін. Особливо актуальними для нас є дослідження, що обґрунтовують актуальність формування професійно важливих якостей у процесі підготовки майбутніх спеціалістів для успішного здійснення соціальнопедагогічної діяльності (зокрема О. Гури, Є. Максимова, О. Олексюк, Г. Первушиної, М. Ткаченка, Ю. Тодорцевої).

Тому **метою роботи** є аналіз проблеми толерантності соціального працівника до дітей з особливими освітніми потребами у процесі інклюзивного навчання.

Виклад основного матеріалу. Нові вимоги, поставлені державою перед вищою школою в сучасних умовах її функціонування, визначають перспективні напрямки професійної підготовки фахівців освітньої галузі, зокрема соціальної сфери, серед яких передбачається гармонійне поєднання високого рівня їх професіоналізму, наукового світогляду й особистісних якостей.

Соціальна робота містить в собі особливі ситуації, протиріччя яких необхідно вирішувати в самому процесі діяльності. Ця обставина викликає наявність в особистості фахівця соціальної сфери таких якостей як доброзичливість, справедливість, зацікавленість, товариськість, здатність і вміння переживати, емпатія, принциповість, толерантність тощо.

У Декларації принципів толерантності говориться, що «толера́нтне ставлення один до одного, солідарність, діалог і взаєморозуміння мають стати нормою поведінки і дій усіх людей без винятку, соціальних груп, політичних партій, громадських організацій і рухів, адже толерантність є не тільки важливим принципом, а й необхідною умовою соціально-економічного розвитку людства» [3]. Толерантність є необхідною

умовою успішної превентивної діяльності майбутніх соціальних працівників у нових нестандартних умовах. Якщо дотримуватися цього розуміння якості майбутнього соціального працівника, то правомірним буде, думається, виокремити два аспекти толерантності: зовнішню толерантність (до інших) – переконання, що інші можуть мати свою позицію, здатні розглядати факти та явища під різними кутами зору, враховуючи різні чинники; внутрішню толерантність (до невизначеності) – здатність приймати рішення та міркувати над проблемою, навіть якщо невідомі всі факти й можливі наслідки. Аналізуючи змістову сутність толерантності, І. Гріншпун виокремлює параметри, що розкривають толерантність як певну характеристику індивіда, а саме об'єктність толерантності, що відображається в диференційованому відношенні до різних об'єктів і впливів різного типу; діапазон толерантності, який передбачає умовне позначення міри толерантності як індивідуальної характеристики й окреслюється через кількість припустимих впливів; фокус толерантності, що є типологічною характеристикою, яка позначає стилістичну близькість одного із двох вищеназваних полюсів або їх можливий баланс; стійкість толерантності, що відображає її часову характеристику; динамічність толерантності, тобто мінливість діапазону в часі та параметри цієї мінливості. Толерантність не статична, і процесуальний аспект припускає, по-перше, принципову скінченність, по-друге, динаміку з можливою зміною акцентів у плані наближеності до полюсів дихотомічної шкали [2].

На нашу думку, саме наявність в особистості фахівця такої риси як толерантність є однією з найголовніших у роботі з неформальними молодіжними об'єднаннями. Це пояснюється передовсім тим, що до складу цих об'єднань входить молодь з сукупністю специфічних цінностей, переконань, життєвих цілей, форм самопред'явлення на культурно-естетичному рівні, які відрізняються від культури домінуючої соціальної групи [11, с. 51].

Поняття «толера́нтність» активно почало використовуватися у зв'язку з намаганням світової спільноти, насамперед таких організацій як ООН, ЮНЕСКО, врегулювати міжнародні відносини. Так, ЮНЕСКО була затверджена Декларація принципів толерантності, а 16 листопада визнано Міжнародним днем толерантності. Згідно з цією декларацією толерантність – це чеснота, яка робить можливим досягнення миру і сприяє заміни культури війни на культуру миру. Декларація принципів толерантності

наголошує, що найбільш ефективний засіб у попередженні нетерпимості – виховання. Виховання в дусі толерантності починається з навчання того, в чому полягають загальні права і свободи, заохочення прагнення до захисту прав інших [4].

У науковій літературі толерантність розглядається як повага і визнання рівності, відмова від домінування і насилля, визнання багатомірності людської культури, норм поведінки, відмова від зведення цієї різноманітності до однорідності або домінування якоїсь однієї точки зору [10]. Виховання толерантності в людських стосунках є стратегічним завданням освіти у XXI ст. Така значущість толерантності в сучасному житті спричинила необхідність створення в педагогічній науці «педагогіки толерантності», основним завданням якої є зосередження на дослідженні сутності толерантності, шляхів її втілення в суспільну практику як соціальної норми та цінності, принципу міжособистісної й міжгрупової взаємодії. Значний внесок у дослідження психологічних аспектів толерантності, її сутності і функцій внесли Г. Олпорт, Е. Фром, П.Ф. Страусон, С. Кобаса, П. Ніколсон, А. Асмолов, С. Бондирева, І. Гриншпун, Г. Солдатова та інші. Низка важливих питань перебуває на стадії активного вивчення, зокрема питання психологічних механізмів та складових толерантності, психологічних критеріїв її сформованості, підбору діагностичних методик.

Принципи виховання толерантності досліджували М. Уолцер, К. Нідерсоні, Дж. К. Лорсен, В. Лекторський, В. Подобєд, Е. Антипова та інші [1, с. 12–13]. На сучасному етапі розвитку цього напрямку існує декілька визначень даного поняття: здатність людини, суспільства, держави чути й поважати думки інших, невороже зустрічати відмінну від власної думку; терпимість до іншої точки зору, способу життя, визнання права бути іншими.

Толерантність (від лат. *tolerantia* – терпимість) – якість, що характеризується ставленням до іншої людини як до рівновартісної особистості й виявляється у свідомому пригніченні відчуття неприязні, яке викликане всім тим, чим відрізняється інший (зовнішність, манера мовлення, смаки, спосіб життя, переконання тощо) [6, с.24].

З огляду на ці обставини, нині постала необхідність виховувати нову культуру відносин у нашому суспільстві, побудовану на певних принципах толерантності. До числа цих принципів відносимо:

- відмову від насильства;
- добровільність вибору;

- уміння примусити себе, не примушуючи інших;
- підпорядкованість законам, традиціям і звичаям;

- прийняття іншого, який відрізняється за національними, расовими, культурними, релігійними ознаками.

Формування толерантності не має обмежуватися опануванням понять «толерантність», «толерантна людина». На нашу думку, через такі складові толерантності, як емпатія, довіра, уява, співчуття, варто розкрити студентам сутність «інакшості». Важливо сформулювати у них толерантність щодо себе, передусім почуття гідності та здатності до самопізнання. Ці якості розглядаються у контексті групи, коли терпиме ставлення до себе є необхідною умовою толерантності стосовно інших.

Можна вважати, що толерантність виступає важливою умовою спілкування, але не ототожнюється із ним. Спілкування – це те, на що спрямовується толерантність, у певному розумінні – його мета. Досягнення взаєморозуміння можливе за умов, коли інша сторона є для нас партнером, суб'єктом. З іншого боку, рівень спілкування формує той чи інший рівень толерантності в особистості. Особливо, коли йдеться про педагогічне спілкування, коли вчитель загальноосвітньої школи має навчити учнів бути толерантними до інших учнів, зокрема до учнів із особливими освітніми потребами, розповідаючи про різноманітні зразки людських взаємин. Цілком обґрунтовано припустити, що уявлення про норми поведінки в міжособистісній взаємодії залежать від певних особистісних якостей, зокрема – толерантності. Як зауважує дослідник А. Асмолов, остання дозволяє особистості побудувати більш зважений, об'єктивний образ ситуації загалом, а відтак розглядається як умова попередження деструктивних конфліктів та зниження гостроти конфліктів [10, с. 8].

Толерантність є своєрідною стійкістю до конфліктів та фундаментальною основою різноманітних форм взаємодії між людьми. Толерантність у багатьох випадках допомагає попередити конфлікт або спрямовує його розвиток на конструктивне вирішення, враховуючи інтереси обох сторін. Слід також впливати на поведінку суб'єкта опосередковано – через ті акценти, які він вирізняє у своїх уявленнях про конфлікт та які слугують джерелом його негативних емоційних станів, що, своєю чергою, виступають мотивами розгортання конфліктної поведінки. Дослідник А. Зімбулі вирізняє наступні варіанти «несправжньої толерантності» [5, с. 26]:

– квазітерпимість – терпимість, коли мотивами її зовнішнього вияву є користь, конформізм, самореклама, лібералізм, віра у невідворотність подій; – псевдотерпимість – свідомо гра «у толерантність» з мотивами вигоди, випадки свідомого введення в оману;

– «негативна» терпимість – терпимість «на показ», злісне невтручання з мотивами помсти.

Позитивна або справжня толерантність завжди викликана мотивами співчуття, симпатії та турботи. Як відомо, інклюзивне (від англ. inclusion – включення) навчання – це пріоритетний напрям сучасної освітньої політики. За словами експерта з питань інклюзії в Україні доктора педагогічних наук А. Колупаєвої, досвід впровадження інклюзивного навчання показує, що інтегрування дітей з порушеннями психофізичного розвитку у загальноосвітні установи – це світовий процес, в який залучені всі високорозвинені країни [7, с. 113]. З-поміж викликів, що постали перед нашим суспільством, надзвичайно гострим є забезпечення рівного доступу до освіти всіх дітей, особливо тих, які потребують спеціальних умов виховання, корекційного навчання та розвитку особистості, соціальної інтеграції в реальне життя [10, с. 7]. Під поняттям «особливі освітні потреби» можна розуміти три речі. З одного боку, це необхідність, часом надзвичайно специфічних методів обстеження навчання та комунікації (special education – спеціальної освіти або дефектології), реабілітації і працетерапії (physical occupational therapy), особливого ставлення під час навчання. По-друге, потрібні також спеціальні пристосування – допоміжні пристрої для ходьби, інвалідні візки, слухові апарати тощо. По-третє, мається на увазі незахищеність цих дітей у соціальному плані [8, с. 252]. Частіше, ніж інші, такі діти опиняються під загрозою сирітства або відмови батьків, відмови шкіл від їх навчання та отримання професійної освіти, відмови у працевлаштуванні, зрештою, опиняються перед виключенням із суспільства в цілому. Однак загалом потреби неповносправних дітей є абсолютно нормальними, які можуть і мають бути задоволені в рамках кожного гуманного суспільства. Тому важливим є толерантне прийняття у суспільстві осіб із особливими потребами. Інклюзивне навчання передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам та можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Інклюзивне навчання передбачає гнучку, індивідуалізовану систему навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку

в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання. Навчання відбувається за індивідуальним навчальним планом, кожна дитина має бути забезпечена медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом [4, с. 79].

Інклюзивна освіта передбачає включення учнів із особливостями розвитку до навчально-виховної роботи у звичайних класах загальноосвітньої школи. Відповідно до потреб і можливостей кожного школяра вчитель інклюзивного класу або інший спеціаліст (психокорекційний педагог), який має відповідний рівень кваліфікації забезпечує гарантовану підтримку тим учням, котрі цього потребують, реалізує особистісно орієнтований підхід до організації їх навчальної діяльності. Важливою передумовою якісної освіти дітей, які навчаються за інклюзивною формою, є пристосування школи (адміністрації, вчителів, більшості учнів) до потреб і можливостей кожної особистості, створення умов психологічного комфорту в новому середовищі. Розкриття потенційних можливостей дітей з психофізичними порушеннями залежить не стільки від форм навчання (інтернатна чи інклюзивна), хоча вони й визначають різний ступінь соціальної адаптованості, скільки від гнучкості системи спеціальної освіти, рівня та діапазону наданих послуг, які задовольняють їхні потреби (раннє виявлення порушень, єдність діагностики і корекції розвитку, наступність дошкільного, шкільного і після шкільного змісту освіти тощо).

Висновки. Вищезазначене доводить, що толерантність як професійно важлива якість майбутніх соціальних працівників, що, на нашу думку, виявляє свою сутність у здатності особистості сприймати інших такими, як вони є, незважаючи на відмінності в судженнях, стилі життя, характері поведінки, терпимо ставитися до будь-яких особливостей інших, поважати їх гідність, не принижувати особистість іншого, налагоджувати з іншим взаємодію через встановлення відносин співпраці та компромісу на засадах згоди шляхом розвитку особистості іншого, розв'язування конфліктних ситуацій ненасильницькими засобами.

Інклюзія – це масштабне залучення всіх школярів до всіх аспектів навчання та шкільного життя, незалежно від наявності тих чи інших індивідуальних особливостей чи відмінностей. Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – усі діти є цінними й активними членами суспільства. Навчання в інклюзивних навчальних закладах є корисним, як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для дітей з нормальним рівнем розвитку,

членів суспільства в цілому. Інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Можна зробити висновок про те, що інклюзія є соціальною концепцією, яка передбачає розуміння мети – гуманізація суспільних відносин і прийняття прав осіб з обмеженими можливостями на якісну та доступну освіту. Інклюзія в освіті – це ступінь інклюзії в суспільстві, одна з гуманітарних ідей його розвитку. Основний принцип інклюзії полягає у тому, що всі діти мають навчатися разом, незважаючи на певні труднощі чи відмінності, які існують між ними. Розкриття потенційних можливостей дітей з психофізичними порушеннями залежить не стільки від форм навчання (інтернатна чи інклюзивна), хоча вони й визначають різний ступінь соціальної адаптованості, скільки від гнучкості системи спеціальної освіти, рівня та діапазону наданих послуг, які задовольняють їх потреби (раннє виявлення порушень, єдність діагностики і корекції розвитку, наступність дошкільного, шкільного і після шкільного змісту освіти тощо). На зміну спеціалізованому навчанню приходять нові форми отримання освіти – інтеграція та інклюзія, завдяки яким учні з особливими потребами отримують можливість перейти зі спеціалізованих шкіл у масові за місцем проживання. Але якщо інтеграція передбачає пристосування дітей з психічними і фізичними розладами до вимог всієї системи освіти, яка в цілому залишається незмінною, не пристосованою для навчання даної категорії учнів, то інклюзія полягає в адаптації системи до потреб дитини. В основі інклюзивної освіти лежать ідеї рівного ставлення до всіх членів суспільства незалежно від їх національності, статі, раси, культури, соціального стану, релігії, індивідуальних можливостей і здібностей. Отже, освіта – це найвагоміша і найбільш проблемна сфера в житті людей з обмеженими можливостями. Освіта виступає індикатором кола інших проблем, зокрема таких, як доступність архітектурних споруд, транспортування людей з особливими потребами, комунікаційної обмеженості, матеріального забезпечення, працевлаштування в майбутньому. Освітньо-соціальна інклюзія може виступати в якості інструмен-

ту, що дозволяє подолати відчуження дітей з особливостями психофізичного розвитку і сприяє формуванню життєздатності особистості. Однією із цілей створення інклюзивного середовища є сприяти розумінню і толерантності до дітей із особливими освітніми потребами. Тому що всі діти мають право на освіту, дітям із особливостями розвитку та здоровим дітям потрібно навчатися в одному середовищі, їм варто допомогти усвідомити значну схожість між ними, цінувати здібності і таланти кожного учня з порушеннями чи без них, навчитися приймати інших такими, якими вони є, підкреслюючи унікальне розмаїття, що робить кожну людину особистістю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончаренко Л.А. Виховання толерантності за порадою діалогу культур/ Л. А. Гончаренко, В. В. Кузьменко. Педагогіка толерантності. – 2004. – № 4. – С. 11–14.
2. Гриншпун И.Б. Понятие и содержательные характеристики толерантности (к вопросу о толерантности как психическом явлении). Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика) : сб. науч.-метод. ст. – Изд. 2-е. – М. : Изд-во Моск. Психол. соц. ин-та, 2003. – 368 с.
3. Декларация принципів толерантності (проголошена та підписана 16 листопада 1995 року). Віче. – 2002. – № 1. – С. 53–60.
4. Декларация принципів толерантности. Утверждена резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО. Век толерантности: Научно-публицистический вестник. М.: МГУ, 2001.
5. Зимбули А.Е. Почему терпимость и какая терпимость? Вестник С. Петербургского университета. Сер. 6. – 1996. – Вип. 3 (№ 20) – С. 22–28.
6. Інформація про толерантність. Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2008. – № 14. – С. 24.
7. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія. – К. : Самміт-Книга, 2009. – 272 с.
8. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / Ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор) та ін. – К.: Контекст, 2000. – 336 с.
9. Социальная политика и социальная работа: гендерные аспекты : учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений / под ред. Е. Р. Ярской-Смирновой. – М. : Рос. полит. энцикл. 2004. – 292 с.
10. Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика): Сб. науч.-метод. ст. – 2-е изд. – I., 2003. – 368 с.
11. Толстых А.В. Подросток в неформальной группе. – М., 1993. – С. 51–61.